

IRODALOM.

Péchi Simon szombatos imádságos könyve. Közzéteszik dr. Guttmann Mihály és dr. Harmos Sándor. Kiadja az Izr. Magyar Irodalmi Társulat. Budapest, 1914. 8. r. 488. I. Ára 3 kor.

A híres szombatos Péchi Simonnak két könyve jelent meg nem egészen egy év leforgása alatt. Mindkettő irodalmunknak nagybecsű gazdagodását jelenti. A XVII. századnak Szenci Molnár zsoltárai mellett legnépszerűbb olvasmányai voltak ezek. Nem alkalmi munkák, bizonyos helyhez s bizonyos időhöz szabva. Írójuk tudta, hogy az időnek s a foglalkozásnak minden részében hozzá fog fordulni olvasója. Mint a katolikus hívőhöz imádságos gyöngysora, mint a protestáns lélekhez a magasságos ég, volt a rajongónak szívéhez nőve Péchi imádságos és zsoltáros könyve. Könyv nélkül tudta; s mikor a felekezeties gyűlölködés halálra üldözte, általa megszentelt lemondással alázkodott meg végzete előtt. Nincs irodalmunkban könyv, melyhez több reménytelen fájdalom fűződött volna . . .

Ennek az imádságos könyvnek három óhéber rituális munka az eredetije: a mindennapi imákat magába foglaló *sziddur* s az egész évre való teljes liturgiának gyűjteménye, a *machzor* és *sze-licha*. Az imák megfelelően a héber vallás kettős formájának vagy a törökországi zsidóknál s általában Keleten elfogadott *szefard ritust*, vagy pedig az olasz nyelvű *római ritust* követték. Az inkább orthodox természetű volt s héberesebb; ez ujításokat engedett meg. Péchi a szefard ritus szerint való imákat fordította magyarra. Fordításával nemcsak a magyar szombatos irodalmat gazdagította, hanem a szefardimáknak időrendben *első* fordítását is ő készítette. Alapszövegül az 1614 ben megjelent legelső nyomtatott szefard szolgálhatott.

Mint fordítást, az önállóság jellemzi. A szefardnak más nyelvű fordításai arra való, hogy az eredeti szöveget ismertessék s művészi becsük semmi. Legnagyobb részük héberbetűs transcriptio, emellett átvesznek héber kifejezéseket, rövidítnek vagy magyaráznak. Péchi imádságos könyve ezektől teljesen elütő. Az imákat imádkozás céljából készítette, vagyis úgy fordított, hogy olvasóinak egy pillanatig se juthasson eszébe a héber eredetire kíváncsiskodni. Az irodalomtörténet az ilyen fordítást művészi munkának nevezi.

A könyv 1—47. oldalán Guttmann és Harmos minden szempontból tájékoztató bevezetése olvasható. A 442—443. lapon 2 facsimile van közölve, utána 444—488. lapig (a könyv végéig) tartalmas és részletkérdésekkel foglalkozó Függelék.

Dr. Borbély István.

A kolozsvári unitárius kollégium értesítője az 1913—1914-ik iskolai évről Szerkesztette: *Gál Kelemen* igazgató, a teológiai részt: *Csifó Salamon*, dékán Kolozsvár, 1914.

Csifó Salamon megnyitó beszédében egy gyakorlatban gazdag pálya leszűrt igazságait, tapasztalatait tárja fel a papnövendékeknek. A vezérhez illően jó tanácsokkal látja el az ifjúságot, helyesen domborítva ki, hogy az intézetek, a tanárok mindent nem nyújthatnak; feladatuknak már akkor megfelelnek, ha a haladás irányát helyes útmutatással megjelölik. Jó az ilyenről mélyebben, befelé is gondolkozni s a fogyatékoságért ne mindig csak a tanárokat, intézményeket hibáztatni.

Ezt követi *Gálfi Lőrinc*: „A történelem Jézusa“ című értekezése. *Gálfi* mindig tartalmas, de ezzel az értekezéssel remekel. Díszére válhatnék ez az értekezés akármelyik nagy, szabadelvű teológusnak. Teológiai intézetünket s annak irodalmi működését kicsinylőknek pedig melegen ajánlom, olvassák el ezt az értekezést többször is és lehetetlen, hogy ez az egyetlen egy értekezés is elég ne legyen véleményük megváltoztatására. Ez értekezés különben megjelent a „Keresztény Magvető“ 1913. szept.—okt. füzetében is, de méltó arra, hogy minél szélesebb körben olvassák.

A teológiai intézet szervezetében, tanári testületében nincs változás. A tanári kar 9 tagból áll. A hallgatók száma 25, illetve a II. félévben 23.

Iszai Márton halálával a teológiai intézetet is nagy veszteség érte.

Új és helyes intézkedés, hogy a testgyakorlatot is felvették a teológián a rendes tárgyak közé

Ismételjük, hogy az alap- és szakvizsgáknál, amint az más főiskoláknál van, kitüntetésképpen csak a jeles eredményt kellene közölni.

Kirándulások rendezése a teológián is helyén van, de ha ez egyházunknak nagy anyagi támogatásába kerülne, akkor sokkal jobb és hasznosabb ez összeget egyes kiváló teológusok külföldi (Németország) ösztöndíjára fordítani.

Székely László ny. unitár. lelkész 2113 K-ás alapítványt tett a teológusoknak pálya- és jutalomdíjra. Követésre méltó cselekedet.

A papnövendékek 9089 K 50 fill. javadalmazásban részesültek, ami 3214 K 82 fillérrel több a múlt évinél.

Kívánatos lenne, hogy a tanári testület a középiskolákhoz hasonlóan minden évben állítsa össze és közölje a teológiai tanárok irodalmi s esetleg társadalmi működését, hadd lássák mindig azok is, akik más úton nem akarnak arról tudomást venni.

A *főgimnáziumban* az isk. év megnyitása szept. 6-án volt, ahol dr. *Gál Kelemen* beszédében nagyon helyesen az erkölcsi cselekedetet tüntette fel a legnagyobb életértéknek. A tanári karban nagyobb változás nem volt. A régebbi gárdának egy nemes, munkás tagja halt el Pap Mózes ny. tanárban. A módszeres tanácskozáson az ifjúságot érdeklő szellemi és gyakorlati kérdésekkel behatóan foglalkoztak. A leány magántanulóknak egyh. főhatóságunk megengedte az előadások látogatását. Meghonosították a fizikai laboratoriumi gyakorlatokat. A vetítő gépet előadások tartására eredményesen használják. A 10 perces tornát fenntartották. A tánc-tanítás egyedül helyesen az intézetben történt. Az ifjúság dr. *Nyíredy Géza* és *Kelemen Lajos* tanárok vezetése alatt több kisebb tanulmányi kirándulást tett. Az állami felügyeletet intézeteinkben ez évben is Kuncz Elek főigazgató gyakorolta. A tanárok, ha nehezen is, kezdik bevenni a hospitálást. Vallás-erkölcsi, fegyelmi állapot jó volt. Az orsz. középisk. tanáregyesület által rendezett br. Eötvös József emlékünnepen képviseltették magukat. Bethlen Gábor megválasztásának 300, br. Eötvös születésének 100 éves fordulója emlékére is rendeztek isk. ünnepeket. A vizsgálatokat célszerűen megint összevonva tartották. Sokkal többet is ér az időt összefoglaló ismétlésekre fordítani. A legnagyobb alapítványt (10,000 K) Losonczy Albert sütőmester tette. A tanárok ez évben is jelentékeny irodalmi munkásságot végeztek.

A könyvtár gyarapodása 210 mű, 274 kötet és 48 folyóirat. A könyvtárt az év folyamán 134-en használták. Kivettek 1597 művet 1785 kötetben. A használat nagyobb a múlt évinél, de még mindig nem áll arányban a könyvtár gazdag anyagával. Székelykeresztúron már történt valami, hogy állami segítséggel a könyvraktár könyvtárrá alakuljon s a nyilvánosság előtt is megnyitassák, illetőleg könnyebben hozzáférhetővé tétessék, de Kolozsvárt nem látunk semmi ilyenre irányuló törekvést.¹

Az egyes szertárak az évi átalány keretében megfelelő módon gyarapodtak; megvetették alapját ez évben az egészségügyi szertárnak is.

A Kriza-önképzőkör *Márkos* Albert tanár buzgó vezetése mellett négy nyilvános hangversenyt rendezett. Az önképzőkörnek egy új szakosztálya alakult: a természettudományi-kör.

Felvételt összesen 356 tanuló, osztályvizsgálatot tett 344; ebből unitárius 216, a múlt évben volt 220. A tanulók magaviselete jó. Kevésbé szabályszerűt egy tanuló sem kapott. Szabályszerű magaviselete is csak 12-nek volt, a múlt évi 27-tel szemben s most már az előző évinél jóval kevesebb (94) az igazolatlanul mulasz-

¹ Kolozsvárt az igazgató kezdeményezésére már 6—7 évvel ezelőtt tettünk felterjesztést ilyen irányban, de a főhatóság nem fogadta el. Persze más a kolozsvári könyvtár helyzete és hivatása, mint a székelykeresztúrié, ahol nagy területen nem áll más könyvtár a közönség rendelkezésére.

tott órák száma is. Az összes tanulóknak 18·02⁰/₀ kapott elégtelen osztályzatot, ami 2·05⁰/₀ javulást jelent a múlt évihez képest. Ez évben is tizenegy rendkívüli tárgyat tanultak. Szabadkézi rajzot 26 tanult, 6-al többen, mint a múlt évben, de még mindig igen kevesen.

Nálunk az ifjúságot a munka megbecsülésére tanítani és az ipari érzéket fejleszteni igen üdvös és szükséges, de az amúgy is túlterhelt humánus középiskolában még sem tudunk megbarátkozni a műhelyi neveléssel. Az iskolai műhely talán inkább az elemi polgári iskolákba s a tanítóképzőkbe szükségesebb.¹

Az intézet nagyobb tanulmányi kirándulást rendezett Rómába és Nápolyba. Erről „Olaszországi utunk“ címen *Márkos* Albert számol be igen élvezetes formában. A leírásban nincsen semmi tudákosság s éppen ezért bizonyára mindenkinek tetszett, aki olvasta. Futólagos impressziók nyomán támadt egyes, hirtelen megállapítása lehet, hogy nem mindenben fedi a valóságot, de nem sablonosan készült beszámolás, hanem egy önállóan gondolkozónak érdekes, gyönyörködtető leírása.

Az egészségi állapot az előző évinél jobb volt. Járványos betegség nem fordult elő. Amint az orvosi jelentésből is megállapítható, az intézet egészségügye jó kezekben van.

Hasonló jókat mondhatunk az ifjúság testneveléséről is. A kolozsvári középfokú iskolák közös tornaversenyén a selyemzászlót másodszor nyerte el az ifjúság. Az alsó osztályúak számára kitűzött serleg-díjat is az unitárius főgimnáziumi tanulók nyerték el. Ehhez felesleges többet hozzáfűzni.

A gimnáziumi és elemi iskolai tanulóknak nyújtott segélyezések főösszege 33,153 K 40 fillért tesz ki.

Az Ertesítőnek utolsó fejezetei szomorú lapok. Két nagy halottunkról emlékeznek meg: Dr. *Nyiredy* Gézáról és *Iszlai* Mártonról. Dr. *Nyiredy* Géza mind erkölcsben, mind szellemben sokáig pótolhatatlan marad és sokáig fogja érezni egyházi zenénk is *Iszlai* Márton hiányát. Dr. *Nyiredy* Géza szellemének dr. *Borbély* István, *Vári* Albert, dr. *Gál* Kelemen, *Fabinyi* Rudolf, *Gál* Ernő, dr. *Boros* György, *Wéber* Gyula, dr. *Weszelsky* Gyula áldoznak

¹ A kézi munkával való foglalkoztatásnak különösen internátusos intézetekben van igen nagy erkölcsi haszna. A bennlakó tanulók d. u. 1-ig el vannak foglalva órákon, ¹/₂-ig vagy 2-ig ebédelnek; 4-ig szabadon foglalkoznak, kiki tetszése szerint, 5-től kezdődik a silentium, a más napra való előkészítés. A kézi munka legelső és legfontosabb célja az volna, hogy a bennlakók szabad idejüket ne haszontalan semmiskedéssel, esetleg künn a városban meg nem engedett módon töltsék el, hanem hasznos és kellemes foglalkozással. Ezt tehát nem tantárgynak kell tekinteni, hanem a helyesen beosztott napirend egyik pontjának. Nem is kötelező s mégis évről-évre nagy számmal jelentkeznek és mindig fokozódó szép eredményt mutatnak fel. Példa rá éppen az elmúlt iskolai év végén rendezett kiállítás, melyet a városi közönség nagy érdeklődéssel szemlélt meg s amely mindnyájunk öröme széles körök tetszését nyerte meg.

szép szavakkal. *Iszlai* Mártonról meglehangú megemlékezést *Sándor* János írt.

Általánosságban szólva kolozsvári főgimnáziumunkról, jóleső érzéssel mondhatjuk, hogy annak egész működése, minden jogosult követelményt kielégít.

A székelykeresztúri államilag segélyezett unitárius főgimnázium értesítője az 1913—1914. isk évről. Szerkesztette: *Pap* Mózes igazgató. Székelykeresztúron, 1914.

Mindenek előtt a legnagyobb örömünknek adunk kifejezést azért, hogy a székelykeresztúri értesítőn a „*főgimnázium*“ szó először megjelenhetett.

Az értesítőben levő értekezéseket most is mind *Pap* Mózes igazgató írta. „Intézetünk“ című visszatekintés a gimnázium 120 éves múltjára, helyes és alkalmoszerű célt szolgálna, de hiánya, hogy az események előadásában nincs kronologikus sorrend.

„Hangok a középiskola reformjához“ címen a tanári értekezleten előadottak alapján a klasszikus gimnáziumot védelmezi. A humanus irány védelméről mindig szívesen olvasunk. Az „Emlékezés br. Eötvös Józsefről“ más helyen is megjelent.

A tanárok irodalmi és társadalmi téren ez évben is számottevően működtek.

A végzett tananyag kinyomtatása egészen felesleges. A „Fontosabb rendeletek és átiratok“ is a székelykeresztúri értesítőben öt levelet foglalnak el, míg a kolozsvárban csak kettőt, ami csak úgy képzelhető, hogy utóbbiban a címnek megfelelően csak a fontosabbak vannak közölve. Még egyebekben is lehetett volna rövidíteni úgy, hogy az értesítőnek $\frac{1}{3}$ -a most is kimaradhatott volna, ami, tekintettel arra, hogy a jelen értesítő 994 K-ba került, nagy megtakarítást jelentene, pénzben is.

Rendkívüli tárgyak: szabadkézi rajz, egyházi- és műének. Túlterhelés nincs. Szabadkézi rajzot tanultak 28-an, 2-vel többen, mint Kolozsvárt. A rajztanítás ügyének előbbvitele megér minden fáradságot és áldozatot. Egyházi éneket az összes unitárius tanulók (124), műéneket 70-en tanultak.

Beíratott összesen 230 tanuló, 9-cel több, mint az előző évben, vizsgálatott tett 224; unitárius volt 128, a múlt évben 123. A tanulók magaviselete általában jó, szabályszerű magaviselete 17, kevésbé szabályszerű 6 tanulónak volt. Igazgatósági megrovásban részesült 6 tanuló. Az igazolatlanul mulasztott órák száma 23. Legalább a tanulók előmenetelét $\frac{0}{10}$ -okban is ki kellett volna fejezni. Kiszámítottuk, hogy a tanulóknak $16\frac{5}{10}$ -a kapott elégtelen osztályzatot. Mind itt, mind a kolozsvárban a múlt évhez viszonyítva $2\frac{0}{10}$ -os javulás van.

Az ösztöndíjak, segélyek és jutalmak főösszege 9052 K 12 fillért tesz ki. Kolozsvárral szemben ezek a számok is keveset mondanak.

A könyvtárt az év folyamán 33 olvasó használta, kivettek 39 kötetet. A könyvtár 50 művel, 233 kötetel gyarapodott. Az egyes szertárak is gyarapodtak.

Az egészségügy a viszonyokhoz mérten kielégítőnek mondható, bár ragályos betegség is volt. Dr. *Jankovich* Pál, aki iskolánk egészségügyét 19 éven át buzgón gondozta, állásáról lemondott s 1914. május 1-től dr. *Lengyel* Árpád lett iskolai orvosunk, akitől iskolánk egészségügye sok jót remél.

A tanulók *Nagy* Lajos, *Gálfalvi* Sámuel és *Lukácsi* Sándor tanárok vezetésével Segesváron voltak kisebb kiránduláson. Dr. *Szolga* Ferenc és *Péter* Lajos tanárok vezetése mellett nagyobb tanulmányi kirándulást tettek a fővárosba és a Balatonra. A kirándulás előkészületeiről, lefolyásáról rövidei *Péter* Lajos tanár számol be. Ez évben itt is pályázat volt a tanulmányi kirándulás leírására. A feladatot legsikeresebben *Asztalos* István V. oszt. tan. oldotta meg.

A tanári testületben és felügyelő gondnoki karban változás nincs.

A vallás-erkölcsi állapotra kellő gond fordított; az ifjúság hazafias szellemben nevelkedett. A fegyelmi állapot a múlt évinél rosszabb volt.

Dr. *Nyiredy* Géza elvesztése intézetünknek is gyásza.

Ez évben az intézet fejlesztéséért igazgatóság és igazgató fokozottabb munkát végeztek. Igazgató a fejlesztéssel, berendezéssel, internátussal, konviktussal kapcsolatos javaslatokat elkészítette.

Az intézet építése, kifejlesztése megtörtént s bizonyára ez a közel múltnak legnagyobb eseménye nemcsak intézetünk, hanem egyházunk történetében is.

Egyházi főhatóságunknak gimnáziumunk iránti jóindulatát ismételten tapasztalva, jogosan remélhetjük, hogy az internátussal és konviktussal is hamarosan rendbe jöhetünk.

Nagyobb alapítványt (1100 K) *Péter* Sándor és felesége *Bitay* Mária tettek.

1898-ban Kolozsvárt érettségét tett ifjak 15 éves találkozójukat Székelykeresztúron tartották. Így megismerhetik a második unitárius központot olyan unitáriusok is, akik másképp esetleg sohasem jöttek volna erre felé.

Az évvégi vizsgálatok a régi sablonos, unalmas, hosszadalmas formában tartattak. Mind pedagógiai, mind egészségügyi szempontból ideje volna már behozni a Kolozsvárt is bevált azon gyakorlatot, hogy délelőtt, vagy délután egy osztály minden tárgyból levizsgálják.

A sajtó hibáktól eltekintve az értesítő szerkesztésében a múlt évihez képest haladás mutatkozik.

Szentmártoni Kálmán.

Magyarország közoktatásügye az 1912. évben.

A vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter terjedelmes jelentésben számol be az ország 1912. évi közoktatásügyéről és egyházi viszonyairól. Az egész mű három főrésze oszlik. I. A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter jelentése. II. Magyarország közoktatásügyének, egyházi és hitéletének statisztikai ismertetése. III. Statisztikai táblázatok. Ezeknek megfelelően ismertetjük röviden, különös figyelemmel az egyházunkat is érdeklő adatokra.

A jelentés első, általános részében a katolikus egyházi ügyek között kiemelendő, hogy a miniszterium, melynek a jelzett időben *Zichy* János gróf volt a vezetője, minő intézkedéseket tett a magyar gör. kath. püspökség létesítése érdekében, melyet aztán Ő császári és apostoli királyi Felsége legfőbb kegyúri jogából kifolyólag 1912 május 6-án Hajdudorog székhellyel létesített. Az ujonnan szervezett püspökséghez 162 plébánia 191,648 hívővel csatoltatott. A gör. kath. magyarságnak s általában az egész nemzeti közvéleménynek egy régi vágya teljesült ez inlézkedéssel, a mely valahára lehetővé tette, hogy Magyarországon a magyar nyelvű polgárok és hívőknek legalább egy része magyar nyelvű püspökség fennhatósága alá kerüljön. Azonban sajnos, hogy a jelentés szerint még mindig „jelentékeny számu“ gör. kath. magyar maradt ki az új egyházmegyéből. Ugy ezeknek, mint a hazánkban szintén nagy számban élő gör. kel magyaroknak a megfelelő elhelyezése halaszthatatlan szükség.

A kongruatanács javaslata alapján 3,836 latin és görög szert. lelkész és 1,014 segédlelkész részére összesen 3 234.124 korona kongrua folyósítottatott, amiből 1,334.124 kor. esett az államkincstár terhére, a többi a vallásalap és a főpapok hozzájárulása (700.000 kor.) fedezte. Mivel segédlelkészi állások szervezése igen nagy számban jelentetett be, azért a tanács úgy intézkedett, hogy jövőre csak olyan ujonnan szervezett lelkészi állások részére javasolja a kongruakiegészítést, ahol a hivek száma legalább 800, ahol a templom és papi lakás megvan és ahol a lelkész fizetésének fele (800 kor.) helyi forrásokból biztosítva van. Ez a megszorítás nagyon megnehezíti, szinte lehetetlenné teszi szegényebb egyházakban az új lelkészi állásoknak kongruával való szervezését. Hiszen pl. nálunk nem igen lehet kilátás arra, hogy a lelkész személyes buzgótsága és fáradozása nélkül valahol templom és paplak épüljön úgy, hogy a mi viszonyaink között a lelkésznek kell megelőznie a templomot új egyházközségek szervezésénél.

A nem kath. egyházak részére kiutalt államsegélyek az ország pénzügyi erejéhez mérten emeltettek. Azonban az emelés mértéke és aránya a jelentésben csupán az izraelita vallásfelekezetre nézve van kitüntetve, ahol a korábbi 120,000 kor. megduplázódott. Kongruakiegészítésben 4,053 nem kath. lelkész részesült, akiknek együttesen 2,677.914 kor. 48 fillér utaltatott. Ebből 106 magasabb képesítésű és egy kisebb képesítésű unitárius lelkész részére

111,960 kor. 47 fillér esett. Ezenkívül segédlelkészi átalány címen egyházunk részére 2,000 kor. lett folyósítva.

A középiskolai oktatásnál kiemeli a miniszter, hogy a tanárok statusrendezése a harmadolás elve alapján végrehajtott. A hitoktatók jutalomdíja úgy szabályoztatott, hogy *önálló* hitoktató részére Budapesten 180 s vidéken 140, nem önálló hitoktató részére Budapesten és vidéken 100 koronában állapított meg óránként. Önálló középiskolai hitoktató az értendő, akinek hittanári képesítése van, aki sem lelkészkedéssel, sem elemi iskolai vallástanítással nem foglalkozik s hetenkint legalább 16 órát tanít.

A jelentés szerint a közoktatás többi ágában is haladás és fejlődés tapasztalható. Mi különösen kiemeljük a gyógypedagógiai intézményeket, melyeknek keretében ma már az ideges gyermekek, a siketnémák, a vakok, a szellemileg fogyatékosok, a beszédhibában szenvedők is rendszeres oktatást nyerhetnek.

Az egyházi és hitéletre vonatkozó statisztikai adatok szerint a szülötteknek a lat. szert. katolikusoknál 99 6⁰/₀, a görög szert. katolikusoknál 97 1⁰/₀, a reformátusoknál 97 6⁰/₀, az ág. h. evangéliumoknál 97 3⁰/₀, a görög keletiekénél 95 4⁰/₀, az unitáriusoknál 87 2⁰/₀ (megelőző évben 89 4⁰/₀) részesült keresztségben. A halottak temetési szertartását illetőleg a legnagyobb percentet (99 5⁰/₀) az ág. evangélikusok mutatják, a legkisebbet az unitáriusok (90 2⁰/₀). Már a házasságok megáldásában vezetnek az unitáriusok, amennyiben a statisztika szerint nehánynyal több pár részesült egyházi áldásban, mint amennyi a házasságkötések száma. Leghátul vannak a görög keletiek, ahol a házasságot kötötteknek 84⁰/₀ vett egyházi áldást. Azonban már a miniszteri jelentés szerint is a statisztika minden részében nem teljesen megbízható. Nem, azért, mert a hitéleti statisztikai adatszolgáltatás nem olyan pontos, mint a népmozgalmi, mert a nagyon rövid ideig élt újszülöttek egy részét nem keresztelik meg és nem temetik el egyháziilag és mert a szét-szórtn lakó hívek nem mindig a saját lelkészük egyházi ténykedését veszik igénybe.

A fővényesen bevett vallásfelekezetek kebeléből 1251 egyén lépett ki. A kilépések legérzékenyebben a görög keleti, a görög szert. kath. és a ref. felekezetet érintették. A kilépések valószínű okául a legtöbb esetben a nazarénus szektához (393), azután a baptistákhoz (133) való csatlakozás vagy az egyházi adó terhes volta és a lelkéssel való viszálykodás van feltüntetve. Vallását 6421 egyén változtatta 1912-ben. Az áttérések folytán a lat. szert. kath. egyház 1124, a baptista felekezet 264 hívőt nyert, míg az izraeliták 416, a gör. kel. egyház 347, a ref. 213, a görög szert. kath. 176, az ág. h. ev. 137 s az unitárius egyház 73 s egyéb felekezetek 26 hívőt veszítettek. Az áttérések öt évi átlaga 1896—1912-ig a következő képet mutatja: Az áttérések összes száma 103,870 volt. Ebből a lat. szert. kath. egyház nyeresége 21,093, a gör. szert. katolikusé 2436, az unitáriusé 330, a baptista-fele-

kezeté 2123 hívő; míg a reformátusok 8715, az ág. h. ev. 4837, a gör. kel. 6362, az izraelita 5822 s egyéb vallásuak 246 egyént veszítettek el.

Elemi népiskola 16,635 volt, amelyből 11,927 felekezeti volt. A felekezeti iskolák különféle címeken 10818,804 kor. államsegélyben részesültek. Ebből 32 unitárius el. iskolára 36,776 kor. esett. Összesen 7551 unit. növendék járt mindennapi iskolába, kik közül 5238 állami iskolában, 1323 unitárius felekezeti iskolában, a többi 990 más felekezeti iskolában tanult. A különböző jellegű népiskolákban 278 unitár. tanerő volt alkalmazva.

Polgári fiú- és leányiskolában összesen 326 unitárius növendék tanult, míg a tanító- és tanítónőképző intézeteket 42 növendékünk látogatta, akik közül 25 leány volt.

Összesen 183 gimnázium, amelyek közül 49 állami és 32 reáliskola, amelyek közül 25 állami szolgálta a középfokú oktatás ügyét. Ezekben a tanulók létszáma 75,368 volt, akik közül osztályvizsgát 72,987 tett. Az osztályvizsgálatot tett tanulók között 568 volt unitárius, akik közül 402 járt a mi gimnáziumainkba, 166 pedig más jellegű iskolákban tanult. Felsőbb leányiskolákban a mi növendékeink száma 26 volt. Gimnáziumokban és reáliskolákban együtt 51 unitárius tett érettségi vizsgát. Az ovónő-, tanító- és tanítónőképzők, felsőbb leányiskolák, gimnáziumok és reáliskoláknál összesen 71 unitárius tanerő nyert alkalmazást, akik közül 27 volt felekezeti gimnáziumainknál.

A felsőbb tanintézeteket 122 unitárius tanuló látogatta, nem számítva ide 16 papnövendéket. A hittudományi intézetek hallgatóinak a számában az utóbbi 5 év alatt határozott és szinte szabályosnak mondható visszaesés tapasztalható. E tekintetben csak a görög szert. kath. egyházi intézetek képeznek kivételt, amelyek létszáma 238-ról 272-re emelkedett. A lat. szert. kath. intézeteknél a létszám 840-ről 819-re, a ref. intézeteknél 530-ról 404-re, az ág. h. ev.-nál 239-ről 140-re, a gör. kel. 199-ről 190-re, az unitárius intézeteknél 23-ről 16-ra apadott. Külföldi tanintézetet 1133 magyar főiskolai hallgató látogatott, nem számítva a műegyetemi hallgatókat, akiknek száma 412 volt. A felső tanintézeteknek együtt 364 nőhallgatója volt.

Az ipari szakiskolákban 52, a kereskedelmi iskolákban 27, művészeti iskolákban 43, közigazgatási tanfolyamon 8, közlekedésügyin 2 unitárius növendék volt. Menhelyeken, szeretetházakban és javítóintézetekben együtt 162 unitárius gyermek volt elhelyezve.

Magyarországon 1912-ben 1913 hirlap és folyóirat jelent meg, amelyek közül 1550 volt tisztán magyar nyelvű, ami 81,02⁰/₀-nak felel meg. Német 42, oláh 41 és szerb 26 volt. Összesen 204,074,051 postán szállított hirlap-példány fogyott el, aminek 60⁰/₀ magyar.

KÜLÖNFÉLÉK.

A király hadi kiáltványa. Ő Felsege a király a következő legfelsőbb kéziratot intézte *Tisza István* gróf miniszterelnökhöz:

Indítatva éreztem Magamat Házam és a külügyek miniszterét megbízni, hogy a Monarkia és Szerbia közötti hadiállapot beálltát a szerb kir. kormánynak hozza tudomására.

A megpróbáltatás eme nehéz órájában szükségét érzem annak, hogy szeretett népeimhez forduljak.

Megbízom ennélfogva Önt, hogy a mellékelt manifesztum kihirdetése iránt intézkedjék.

Kelt *Bad-Ischlben*, 1914 július 28-án.

Ferencz József s. k.
Tisza István gr. s. k.

A manifesztum a következőképpen hangzik:

Népeimhez!

Leghőbb vágyam volt, hogy az Isten kegyelméből még hátralévő éveimet a béke műveinek szentelhessem és népeimet a háború áldozataitól és terheitől megóvhassam.

A Gondviselés másként határozott.

Egy gyűlölettel telt ellenség üzelmei *kényszeritenek, hogy a béke hosszú esztendei után kardot ragadjak monarkiám becsületének védelmére, tekintélyének és hatalmi állásának megóvására és területi épségének biztosságára.*

A szerb királyság, amelyet állami létének első kezdetétől fogva egészen a legújabb időkig úgy elődeim, mint Én is támogatásban és segítségben részesítettünk, *gyorsan felejtő hátállansággal* már évekkel ezelőtt az Ausztria és Magyarország ellen való ellenségeskedés útjára lépett.

Az a rendelkezésem, amellyel Boszniában és Hercegovinában teljesített három évtizedes áldásos békemunka után ezekre az országokra kiterjesztem uralkodói jogaimat, Szerbiában a féktelen szenvedelem és elkeseredett gyűlölet kitérőszével fogadtatott, holott ez ország jogait semmi tekintetben sem sértette. Kormányom akkor az erősebbnek szép jogával élve, a végtetekig vitte elnézését és engedékenységét, csak csapatainak a békelétszámra leszállítását és azt az ígéretet kívánta Szerbiától, hogy a jövőben a béke és a barátság útján fog járni.

Amidőn két évvel ezelőtt a török birodalommal állt harcban Szerbia, kormányom ugyancsak a mérséklet szellemétől vezetettve, a monarkia legfon-